

Ion N. Șușală · Gheorghe Petre

EDUCAȚIA VIZUALĂ DE BAZĂ

**Sinteze pentru examenele de absolvire,
definitivare și titularizare**

Cuvânt-înainte/7

Introducere. Educația vizuală – privire de ansamblu/9

Scurte explicații introductive/9 • Două noutăți terminologice: *matetica* și *arsmatetica* /11 • Condițiile epistemologice ale limbajului vizual/12 • Componentele educației vizuale – sinoptic/12 • Bivalența gramaticală a limbajului vizual/14 • Precursorii conceptului actual de educație vizuală. Idei, teze, programe de și despre artă și educație, în sinteze relativ cronologice/15

Partea I. Gramatică, tehnică și compoziție/21

1. Culoarea/21

a. Noțiunea de culoare (trei unghiuri de abordare)/21 • **b.** Structura cromatică – relații, proprietăți/22 • **c.** Tricromia, structura duală a retinei și legea complementarității/24 • **d.** Parametrii culorii-lumină și ai percepției cromatice/25 • **e.** Dimensiunile (efectele fundamentale, ca achiziții vitale) spațiale, dinamice și de greutate/26 • **f.** Calitatea și caracterul. Amestecuri/26 • **g.** Culoare locală, ton local, demitentă, ton divizat, ton de amator, ton de pictor/28 • **h.** Culori semnificative și culori simbolice/28 • **i.** Culori funcționale (extrapicturale, în domeniul designului)/29

2. Punctul/38

a. Noțiunea/conceptul de punct/38 • **b.** Proprietăți/38 • **c.** Semnificații/39

3. Linia/41

a. Noțiunea de linie/41 • **b.** Tipuri, proprietăți, potențe și semnificații/41 • **c.** O delimitare necesară: linie–desen/44 • **d.** Încă o delimitare: linie modelată–linie modulată/47

4. Forma/51

a. Noțiunea de formă/51 • **b.** Clasificări. Criterii/51 • **c.** Semnificații/55

5. Elemente de teoria ansamblurilor/ 57

a. De la expresie la expresivitate. Regula expresivității/57 • **b.** Similitudine – complementaritate/58 • **c.** Coordonare – subordonare/58 • **d.** Simetrie, asimetrie, echilibru/59 • **e.** De la proprietăți la mijloace de expresie/60

6. Tensiune, contraste/61

a. Tensiunea/61 • b. Contrastele/62

7. Acord, dominantă, gamă, armonie/66

a. Acordul, dominantă, gamă/66 • b. Armonia/69

8. Mișcare, dinamism, ritm/71

a. Mișcarea și dinamismul – delimitare/71 • b. Ritmul/72

9. Structură, structurare, proporție, perspectivă, centru de interes/74

a. Structura/74 • b. Structurarea/74 • c. Proporția/75 • d. Perspectiva/76 • e. Centrul de interes/77

10. Textură, factură, procedee tehnice/79

a. Textura/79 • b. Factura/79 • c. Procedee tehnice/80

11. Mijloace tehnice/81

a. Sinopticul tehnicilor, materialelor și instrumentelor, pe domenii de limbaj/81 • b. Procedee de tehnologie artistică abordabile în învățământul general obligatoriu/82

12. Compoziția (bi- și tridimensională)/84

a. Definiție și precizări prealabile/84 • b. Principii și condiții gramaticale/85 • c. Etapele organizării compoziționale/87 • d. Tipuri/genuri de compoziții. Criterii/88 • e. Analiza morfosintactică și semantică/92

Partea a II-a. Introducere în matematica limbajului vizual/95

1. Adevărurile și prejudecățile „desenului”/95

2. Dotațiile și viziunile spațiale fundamentale. Bivalența spațială a limbajului vizual/100

3. „Reprezentarea spațiului la copil”/109

4. De la „desen” la o educație vizuală de bază, de alfabetizare vizuală generală/123

5. Educația vizuală, concept nou, cel mai avansat/125

6. Arsmatematica, disciplina alfabetizării vizuale generale de două ori dublu-valente.

Premisa: funcția plastică/129

7. Profilul și pregătirea de specialitate a educatorului de artă/133

8. Achizițiile vizuale fundamentale/137

9. Proiectarea învățării și proiectul (scenariul) activității de învățare orientată și evaluare interactivă. Fișa – forma prescurtată/139

10. Creativitatea, creativitate vizuală: artistică și cu artă. Probe și teste/148

11. Factori care stimulează și factori care frânează creativitatea vizuală.

Modalități de deblocare/163

12. Creativitatea vizuală, spontaneitate sau/și antrenament/165

13. Fișa unui experiment longitudinal/166

Bibliografia minimă/171

Indice bibliografic/173

Această a doua ediție apare – grație prestigioasei edituri Humanitas – din necesitatea de a susține, în această formulă sintetic-agreabilă (mai exact, matetică), perfecționarea pregătirii artistice și metodice (matetice) a celor care vor să devină sau sunt deja institutori și profesori de arsmatetică (educație vizualo-manuală) în învățământul general; apoi, de a oferi pachetul curricular complet, bine argumentat și ilustrat al alfabetizării vizuale.

Lucrarea este utilă, deopotrivă, părinților și celor implicați mai mult sau mai puțin direct în activități de rafinare estetică a disponibilităților creative vizualo-manuale ale copiilor și adolescenților.

În acest scop, am păstrat în măsură covârșitoare textul inițial; de asemenea, forma de prezentare. Revizuirea a vizat formulările mai puțin limpezi; completările, conținutul unor termeni, expresii sau noțiuni și, mai ales, ilustrațiile.

Sperăm ca această carte să vă ofere suficiente motivații pentru a încerca să vă perfecționați cunoștințele și abilitățile în domeniul educației vizuale.

Vă dorim mult succes!

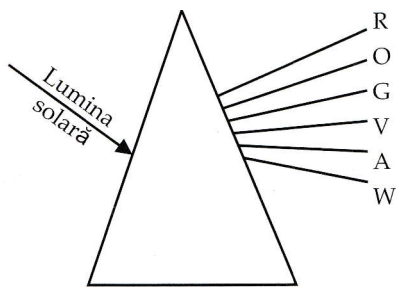
AUTORII

PARTEA I GRAMATICĂ, TEHNICĂ ȘI COMPOZIȚIE

1. CULOAREA

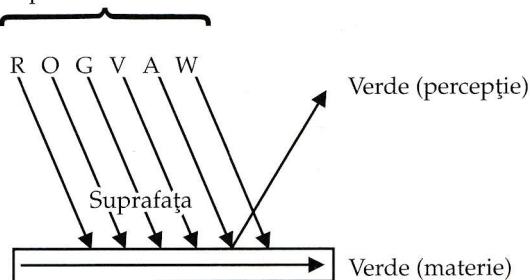
a. Noțiunea de culoare (trei unghiuri de abordare)

■ **În sens fizic**, culoarea este proprietate naturală, în două variante:
 – *culoare-lumină*, spectrală, componentă sau element structural al luminii solare, rază de o anumită lungime de undă, emisă monocromatic direct din soare sau de altă sursă prin fenomenul numit *dispersia luminii* (reprodus și în condiții de laborator) sau /și reflectată prin fenomenul numit *absorbție-reflexie* (care pune „în lumină” a doua variantă de proprietate naturală a culorii, suprafața materiei colorate, culoarea-substanță);

DISPERSIE
(Newton, 1672)

Principalele culori-lumină

ABSORBȚIE-REFLEXIE

– *culoare-substanță*, pigment, substanță de o anumită calitate cromatică (= pigment natural) prezentă și la suprafața obiectului (= culoare proprie, locală), dar și ca rezultat al ambiției omului de a descoperi și de a extrage pigmenți naturali sau de a produce industrial echivalente substanțiale ale culorilor-lumină (= pigment de sinteză chimică).

■ **În sens psihofiziologic**, culoarea este *raport* sau *percepție condiționată* simultan de mai mulți factori, între care – și cel mai important! – *lumina*. Deci „variabila de lumină”, sursa și calitatea ei (naturală, artificială), predominant caldă/rece.

Alți factori:

- *momentul optim* (teoretic): la prânz, în miezul verii → intensitatea maximă a emisie și luminozitatea atmosferei/luminiscenta ambianței: când galbenul este situat aproximativ la mijlocul benzii spectrale vizibile (cea cuprinsă între 400 și 700 nm);
- *suprafața obiectului*, calitatea acesteia (mată, lucioasă, rugoasă etc.);
- *acuitatea vizuală* (sănătatea ochiului; boli: acromatism, discromatism, daltonism etc.);
- *distanța* (+ luminozitatea atmosferei + acuitate); de aici: culoare proprie → culoare-impresie, ton local.

Citat (de comentat)

„Pentru ochiul uman, totul este raport și poate că nu va trece mult timp și în școlile de artă se va introduce, ca disciplină obligatorie, ceea ce matematicienii numesc teoria ansamblurilor.” (84, p. 239)

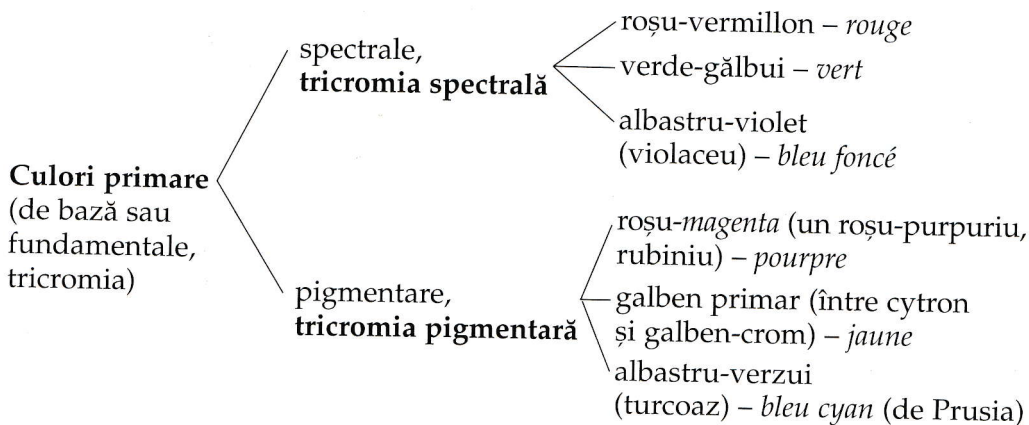
■ În sens gramatical, culoarea este element de limbaj cu diverse roluri (funcții):

- creează spațiu (propriu, diferit de cel real) = rol constructiv de spațiu vizual cu două dimensiuni (= *spațiu decorativ*) sau cu trei dimensiuni (a treia dimensiune = sugerată, deci *spațiu pictural, plastic*);
- modifică dimensiuni / deformează;
- mărește și apropie, micșorează și depărtează;
- sugerează mișcare și ritm, liniște sau dramatism etc.

Notă: Termenii *pigment* (praf colorat), *vopsea* (pigment + liant și, eventual, materie inertă, de umplură), *culoare* (vopsea utilizată, întinsă pe o suprafață-suport colorată sau nu, influențată de aceasta și de alți factori, percepută ca atare, ca efect condiționat, deci ca raport) nu sunt sinonimi; de unde expresia: „cumpărăm pigmenți, vopsele, dar nu culori!”

b. Structura cromatică – relații, proprietăți

Ordinea naturală (spectrală) a **principalelor** „culori”: ROG-VAW („l’arc-en-ciel”), și nu ROGVAIW, indigoul (în a doua variantă) fiind o nuanță ca multe altele.

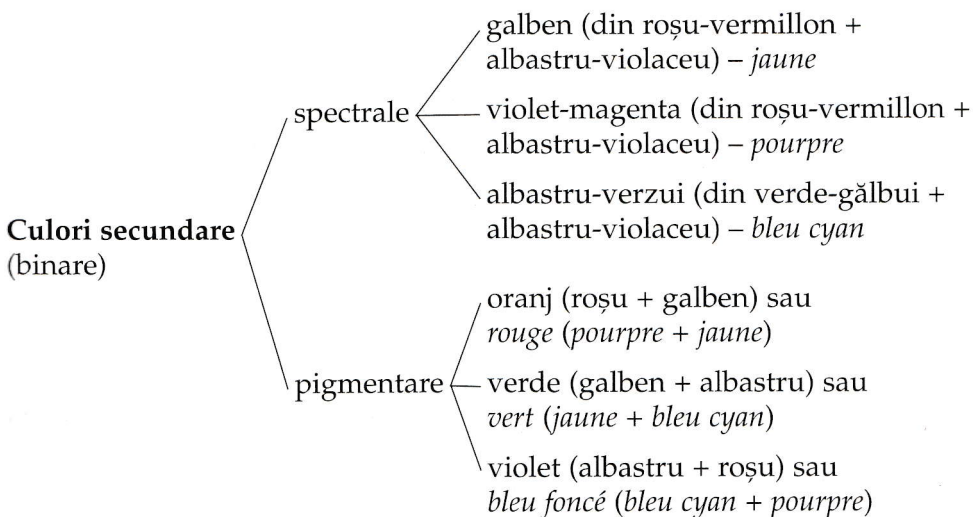
Notă: Denumirile pigmentare subliniate sunt utilizate în imprimarea tipografică.

„Wright arată că practic spectrul vizibil este divizat în șase culori principale și nu admite (ca principală, evident – *n.n.*) culoarea indigo.” (82, p. 47)

„Idea fundamentală a lui Young – teoria tricromatică – își are încă deplină valabilitate... Magenta e un roșu purpuriu, albastru cianic este cel de Prusia, dar... ce fel de galben e de fapt cel primar?” (83, p. 22)

„În natură deosebit de două grupe de tente: tente calde, care începând de la galben închis merg spre roșu până la brun, și tente reci, care pleacă de la alb și galben deschis, trec prin verde, albastru și ajung la negru [...]. Oriunde se află o culoare rece, alături descoperim în contrast tonurile calde.” (Ressu, în 85, pp. 233 ș.u.)

„Roșul este o culoare fundamentală care nu poate fi creată prin amestec, ale cărei lungimi de undă variază între 650 și 800 de milimicroni. Pigmenții roșii se prepară prin prelucrarea unor materii minerale și vegetale sau pe cale chimică [...] ale căror nume amintesc uneori materia primă [...], alteori locul de proveniență, ori sunt născocite [...]. Culoare de bază, „galbenul” nu poate fi creat [...]. Se măsoară în lungimi de undă ce variază între 550 și 590 de milimicroni. Culori galbene se obțin din anumite minerale (acestea fiind cele mai durabile) și organice (cu tente frumoase, dar perisabile) sau pe cale chimică [...]. Albastrul, cea de-a treia culoare de bază [...] are lungimi de undă situate între circa 450 și 500 de milimicroni. Culorile albastre sunt de proveniență minerală sau vegetală, dar se prepară mai ales pe cale chimică.” (89, pp. 241, 251, 261)

Notă: *Bleu cyan*, culoare-lumină secundară, corespunde unui albastru neutru de intensitate tonală mijlocie; *pourpre*, culoare-lumină secundară, corespunde unui roșu carmin de ton mijlociu.

Culori calde și culori reci

Argumente:

– influențează pulsul (cu 2–3 subdiviziuni în plus sau în minus față de „normalul momentului”).

- experiențe
 - cușca roșie a pisicii
 - grăbirea formării calusului cu ipsos roșu
 - insomnii în dormitoare cu pereți în nuanțe calde
 - grajdurile vopsite în roșu și în albastru și caii de curse
 - senzație de frig în baia albastră sau verde

Cele două grupe termodinamice principale, ROG și VAW, dau echilibru spectrului și stau la baza echilibrului percepției vizuale (duale, cald-rece).

Culori semene: vecine în spectru, înrudite natural (ex.: roșu și oranj sau roșu și violet etc.) sau prin analogie (acțiune de apropiere a contrariilor); ex.: roșu răcit ușor cu albastru sau cu violet și albastru încălzit ușor cu violet sau cu roșu.

Culori complementare (după José María Parramon, 21, pp. 9, 14) (perechi principale)

- Culori-lumină complementare**
- galben și albastru-violaceu (*bleu foncé*)
 - albastru-verzui ultramarin (*bleu cyan*) și oranj (roșu-vermillon, *rouge*)
 - roșu-purpuriu (*pourpre*) și verde

- Culori-pigment complementare**
- albastru-violaceu (*bleu foncé*) și galben
 - oranj (roșu-vermillon, *rouge*) și albastru-verzui (*bleu cyan*)
 - verde și roșu-purpuriu (*pourpre*)

c. Tricromia, structura duală a retinei și legea complementarității

Întregul luminii (spectrul cromatic) se poate reduce la cele trei culori de bază (= *tricromia*).

Acestea (două calde, roșul și galbenul, și una rece, albastrul) se regăsesc în fiecare din cele trei perechi de complementare principale: ex.: R și V (V rezultat din G + A), A și O (O rezultat din R + G), G și W (W rezultat din A + R).

De-a lungul mileniilor, experiența cromatică a speciei umane s-a specializat retinian prin prezența simultană, persistentă, dar evident inegală, de culori din cele două grupe termodinamice; de aici, *structura duală* a retinei, conurile și bastonașele excitându-se echilibrat, deci asimetric, la unde (raze) colorate predominant calde sau predominant reci și, simultan, la reci și calde.

Altfel spus, fiecare culoare (tentă pură, de regulă) își cere alături cu necesitate complementara, proiectând-o, prin ceea ce numim inducție reciprocă, dinspre retină, chiar și atunci când aceasta există → legea complementarității.

Consecințe:

– tente alăturate, pure și de întinderi egale se exaltă reciproc dacă sunt complementare sau se modifică în tentă sau/și în ton dacă nu sunt complementare și nici de întinderi egale (ambele efecte sunt consecințe ale **contrastului simultan** – v. capitolul 6, *Tensiune, contraste*);

– orice culoare (tentă pură, de regulă) percepută izolat pe un fond neutru „își proiectează” – în momentul imediat următor dinspre structura retiniană care se „autoexcită” – complementara (inexistentă); efectul este consecința aceleiași legi și se numește **contrast succesiv** (v. capitolul 6, *Tensiune, contraste*);

– amestecate fizic, complementarele se modifică reciproc, se *grizează* (în cantități egale → gri neutru, în cantități inegale → griuri colorate ale ambelor).

d. Parametrii culorii-lumină și ai percepției cromatice

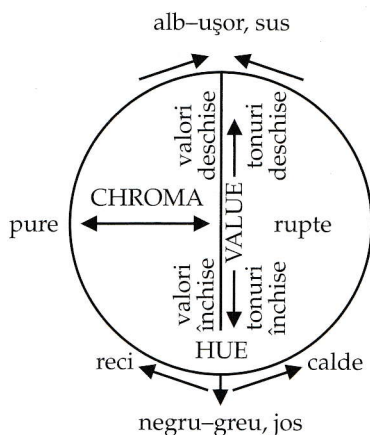
De aici, și cele trei inerențe sau dimensiuni spațiale:

– **undă** (radiație) monocromatică de o anumită lungime: caldă sau rece, **nuanță** cu o anumită denumire (ex.: verde-gălbui, galben-verzui, indigo etc.); pe scurt: **tentă caldă/rece**; **LUNGIMEA (HUE*)**

– **saturație** sau gradul de **consistență cromatică** (o anumită strălucire): **tentă pură** sau **ruptă** (tulburată, grizată, gri colorat); pe scurt: **tentă pură/ruptă**; **ADÂNCIMEA (CHROMA**)**

– **luminozitate** (gradul de ~): tentă de un anumit **ton** deschis sau închis, **valoare**; pe scurt: **tentă închisă/deschisă**; **ÎNĂLȚIMEA (VALUE***)**.

Schema de principiu

*, **, *** Termenii *hue* (culoare, în sens de o anumită nuanță), *chroma* (saturație) și *value* (valoare, în sens de ton) au fost folosiți de pictorul și fizicianul englez Albert Henry Munsell în sistemul lui coloristic ca variabile spațiale (1913).

e. Dimensiunile (efectele fundamentale, ca achiziții vitale) spațiale, dinamice și de greutate

Efecte spațiale – proprietatea culorii de a construi spațiu prin contrapuneri de culori calde–reci de diferite calități și în raporturi cantitative adecvate pentru ca forma totală:

– să fie percepută în același plan cu planul suportului → *spațiu decorativ*, bidimensional, **topologic**;

– să sugereze în plan a treia dimensiune (*spațiu iluzionist*, cu micșorări și deformări perspective etc.) → spațiu **tensional**.

Efecte dinamice – proprietatea acelorași perechi de culori (calde-reci) juxtapuse (sau chiar în situații independente una de alta) de a sugera **mișcarea** din față în spate și invers, și, în același timp, de **mărire** (prin culori calde) – **micșorare** (prin culori reci).

Efecte de greutate – de **ușor** (prin culori deschise) – de **greu** (prin culori închise și aglomerări mai rare sau mai dense de semne astfel colorate).

Citat (de comentat)

„O culoare [...] posedă, în ea însăși, o valoare absolută de semnificație spațială. Albastrul îndepărtează și galbenul apropie. O asemenea descoperire a zdruncinat toată tehnica. Ea a desăvârșit ruptura relațiilor tradiționale între desen și culoare. Aceasta din urmă nu mai are nevoie să fie definită sau completată cu o linie.” (43, p. 165)

f. Calitatea și caracterul. Amestecuri

Culorile-substanță pot fi clasificate și după alte criterii, după calitatea și caracterul lor (două trăsături: prima modificabilă, iar a doua relativ stabilă).

Calitatea culorilor – trăsătură distinctivă, precizată printr-o denumire generică (ex.: albastru), însoțită de un atribut de precizare: fie a locului de utilizare-afirmare (albastru de Voroneț), fie a nuanței de producere (albastru ceruleum), fie a sursei fizice sau fizico-chimice de obținere (albastru de mangan); cum susține Itten, calitatea este gradul de puritate sau de saturație al culorilor.

După calitate, culorile sunt: **pure/rupte** (în mod natural sau prin amestec de complementare etc.).

Caracterul culorilor – trăsătură relativ stabilă, „moștenită” prin origine sau dobândită.

După caracterul lor, culorile sunt:

– **calde/reci** în mod natural sau răcite-încălzite prin juxtapunere, prin amestec fizic de analogie sau prin suprapunere;

– **principale/secundare**;

– **ușoare/grele**;

– **deschise/închise**.